

**BIJeenKOMST OP DONDERDAG 14 NOVEMBER 1963
TE 's-GRAVENHAGE**

Voorracht gehouden voor de Vereniging ter beoefening
van de Krijgswetenschap

door

Mr. D. U. STIKKER
Secretaris-Generaal van de NAVO

over

DE NAVO

Voorzitter: Z.E. Luitenant-Generaal b.d. J. H. COUZY

De Voorzitter:

Dames en Heren, ik open deze tweede werkbijeenkomst van het jaar en ik heet U allen van harte welkom. In het bijzonder stellen wij het op prijs in ons midden te mogen zien de voorzitter van de Eerste kamer, Mr. Jonkman, wij stellen Uw aanwezigheid op zeer hoge prijs. Ten tweede natuurlijk een groot welkom aan de spreker van hedenavond, Mr. Stikker. Wij zijn erg gelukkig dat U vanavond voor ons wilt spreken. Aangezien er geen punten van huishoudelijk belang op de agenda voorkomen, wilde ik U graag verzoeken om maar meteen het woord te nemen.

**HET DEFENSIEBELEID EN DE STRATEGIE VAN DE NAVO
IN HET ATOOMTIJDPERK**

Mijnheer de Voorzitter, Excellenties, Dames en Heren,

In de afgelopen vier weken heb ik de gelegenheid gehad om over de NAVO het woord te voeren in New York, Berlijn en Parijs. Deze beschouwingen waren hoofdzakelijk gewijd aan actuele politieke vraagstukken, die direct de NAVO aangaan.

In de vaderlandse omgeving van de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, waarin ik mij vanavond bevind, ligt het voor de hand een onderwerp te behandelen van meer militaire strekking. Ik ben mij daarbij zeer wel bewust van het gevaar dat bestaat voor een politicus, althans een leek op militair gebied, om over een militair onderwerp te spreken in een gezelschap van beroepsstrategen. Maar in onze tegenwoordige tijd raken politiek en strategie meer en meer met elkaar verweven. Waar vroeger de militair zijn eigen terrein overzag, en de politicus het zijne, zijn zij thans gedwongen zich in elkanders problemen te verdiepen.

Als onderwerp van mijn beschouwing heb ik gekozen: „Het defensiebeleid en de strategie van de NAVO in het Atoom-tijdperk”.

Verdediging en technologische ontwikkelingen

In de afgelopen 15 jaar hebben zich in de wereld, in snel tempo, enorme veranderingen voltrokken en er bestaat alle aanleiding te verwachten, dat deze ontwikkeling zal voortduren. Technologische vernieuwingen hebben op onze militaire opvattingen een „overweldigende” invloed gehad, niet alleen wat de methode van oorlogvoering aangaat, maar vooral ook wat betreft de fundamentele rol van de oorlog als zodanig. In toenemende snelheid volgen nieuwe wapenontwikkelingen elkander op; de tijd, die nodig is om nieuwe uitvindingen geschikt te maken voor praktische toepassing, is korter dan ooit. Voor ons allen is het een uiterst moeilijke taak om de richtingen, waarin deze nieuwe ontwikkelingen zich voordoen, tijdig te onderkennen en ze op hun juiste waarde en mogelijke consequenties te schatten. Zouden wij hierin falen, dan zouden de gevolgen noodlottig kunnen zijn.

De taak van de gewapende macht

Tot kort geleden werd vrijwel in geen enkel land getwijfeld aan de noodzakelijkheid van de taak die door de gewapende macht moest worden vervuld. De Nederlandse Regering achtte, met vele andere, haar strijdkrachten een noodzakelijk middel om vitale nationale belangen te verdedigen; andere, uitgesproken agressieve landen beschouwden hun strijdkrachten als een middel voor het bereiken van hun imperialistische doeleinden. Het militair apparaat was van oudsher een middel zowel voor verovering als voor zelfverdediging.

In de laatste jaren heeft zich echter een nieuwe gedachtengang geopenbaard, die bezig is dit klassieke beeld van de rol van de strijdkrachten te verdringen. In sommige kringen is onzekerheid ontstaan omtrent het doel of nut van de nationale en NAVO-inspanningen om een aanvaardbare verdediging en strategie te ontwikkelen.

Men stelt zich de vraag, of de verdediging van een land nog wel redelijkerwijs verzekerd kan worden door het inzetten van gewapende strijdkrachten. Verschillende schrijvers, die zich met dit vraagstuk bezighouden, menen dat de kern van de filosofische opvattingen over het wezen van de oorlog van Clausewitz niet meer van toepassing is. U herinnert zich zijn uitspraak, dat: . . . „oorlog niet alleen een politieke daad is, maar een werkelijk politiek instrument, een voortzetting van de politieke betrekkingen en uitvoering daarvan met andere middelen.”

Wanneer nu de mensheid zou gaan geloven, dat het gebruik van de huidige vormen van beveiliging noodzakelijkerwijs als gevolg zou hebben, dat niet alleen de aanvaller zelf maar ook degenen die deze nieuwe wapenen moeten beschermen zal worden vernietigd, dan is het duidelijk, dat in deze opvatting het middel even erg is als de kwaal.

Geen politicus spreekt gaarne over oorlog als een werkelijkheid die ons te wachten kan staan. Als voorzitter van de Noord Atlantische Raad voel ik mij niettemin verplicht om aan de hand van de praktische politiek van dit tijdperk met U na te gaan in hoeverre de filosofie van Clausewitz haar waarde heeft behouden.

Dit is het eigenlijke onderwerp, dat ik vanavond met U zou willen

behandelen, want ik geloof dat dit vraagstuk de werkelijke achtergrond is, waartegen de oplossing van de hedendaagse militaire vraagstukken moet worden gezien. Ik wil daarom trachten met U na te gaan of inderdaad de omstandigheden, waaronder thans een oorlog gevoerd zou moeten worden, zodanig zijn dat het principe, dat oorlog een voortzetting van nationale buitenlandse politiek is, als overwonnen en verouderd beschouwd moet worden.

Huidige politieke situatie

Laat ik daarom met het begin beginnen en eerst de hoofdtrekken van de huidige politieke situatie beschrijven met in aansluiting de daarbij passende en daaruit voortkomende politieke strategie.

Ik zou dit willen doen van het standpunt uit, waarin ik meen dat wij heden ten dage de dreiging moeten zien, voortspruitende uit de politieke verhoudingen tussen Oost en West en tussen Rusland en China. Daar zou ik dan aan toe willen voegen een beschouwing over de opvattingen van de Sovjets over het gebruik van geweld.

Dit laatste punt is van grote betekenis, want al mogen wij allen, zoals wij hier vanavond bijeen zijn, eensgezind het gebruik van geweld verafschuwen, dan blijft het niettemin onloochenbaar, dat er twee partijen zijn die een oorlog kunnen ontketenen. Ook wanneer wij er nóg zo van overtuigd zijn dat vrede moet worden gehandhaafd, dan zou de vijand daar anders over kunnen denken en zijn gewapende macht kunnen aanwenden op een manier, die wij onzerzijds hadden uitgebannen als nutteloos, gevaarlijk en verouderd. In andere woorden, wij moeten ons er altijd voor hoeden al te consequent de lijn te volgen van wat wijzelf als juist en goed beschouwen. Wij moeten integendeel ons zoveel mogelijk vertrouwd maken met de opvattingen die onze eventuele vijand tot de zijne heeft gemaakt.

Hoofdconclusie

Voordat ik er thans toe overga deze gedachten nader uit te werken zou ik, in tegenstelling met de gewoonte, U aanstonds mijn voornaamste conclusie willen voorleggen, opdat gij gedurende het vervolg van mijn betoog kunt nagaan of U mijn gevolgtrekkingen kunt aanvaarden of niet.

Op grond van de vele jaren gedurende welke ik zo nauw betrokken ben geweest bij de defensie-vraagstukken van de NAVO, ben ik geneigd tot de conclusie te komen, dat Clausewitz' opvatting dat: „oorlog een voortzetting is van buitenlandse politiek door andere middelen”, helaas ook thans nog in zekere mate geldig is. Doch het probleem is anders komen te liggen. Waar vroeger — en dat wil zeggen: tot en met de Tweede Wereldoorlog — het postulaat van toepassing was op *alle* vormen van gewapende interventie, is dit thans niet meer het geval. Wanneer het ontketenen van een conflict van grote omvang onvermijdelijk tot zelfvernietiging zou leiden, dan is het duidelijk, dat een dergelijke actie als werktuig ten dienste van de politiek generlei waarde meer heeft. Voor het eerst in de geschiedenis hebben wij de *mogelijkheid* Clausewitz in het ongelijk te stellen, m^áar: hier zijn verschillende voorwaarden aan verbonden, zoals ik hoop U straks uiteen te mogen zetten.

Laat ik hieraan toevoegen dat ik uiteraard oorlog verafschuw. Maar het

enige lichtpunt dat ik kan zien is, dat, als gevolg van onze kracht en eendracht, misschien de ergste vorm van oorlog — dat is die oorlog die de zelfvernietiging van beide partijen zou betekenen — ons bespaard kan blijven. Immers, voor geen normaal staatsman kan zelfvernietiging het doel van een buitenlandse politiek zijn.

Dit is een opvatting die, naar ik hoop te kunnen aantonen, in deze jaren ook door de leiders van de Sowjet-politiek in steeds duidelijker bewoordingen wordt onderschreven.

Oost—Oost verhoudingen

Voor een goed begrip van de situatie is het allereerst nodig te spreken over de zogenaamde Oost—Oost verhoudingen, dat wil zeggen: de verhoudingen tussen Rusland en China.

De Oost—Oost tegenstelling heeft lange tijd het beeld vertoond van een zuiver ideologisch twistgesprek. Wij moeten echter niet de vergissing maken te veronderstellen, dat twistgesprekken in het communistische kamp buiten ons om gaan. Wij in het Westen, en zeker hier in Nederland, weten maar al te goed dat meningsverschillen over dogmatische kwesties ernstige gevolgen kunnen hebben en dat het odium theologicum een bittere haat is. Naargelang de kloof tussen China en Rusland breder en dieper werd en er meer over naar buiten bekend werd, is het duidelijk geworden, dat ook andere dan dogmatische vragen in het geding waren.

Wij mogen nooit uit het oog verliezen dat in Chinese ogen Sowjet-Rusland eerder een *Westers* land dan een land uit het Oosten is; dat Rusland veel meer gezien wordt als een *Europese* dan als een Aziatische macht; dat het *blank* is en niet geel. Een Chinese zegswijze is, dat de Russen zijn als radijzen: Rood van buiten, maar daarbinnen is een blanke kern verborgen. En wat dit laatste punt betreft, men hoeft maar een courant op te slaan om te ervaren hoe in de hedendaagse wereld de bitterste ras-conflicten zich voordoen zelfs waar ideologische tegenstellingen niet bestaan. Het is zeer wel mogelijk, dat in de Oost—Oost strijd deze twee factoren cumulatief werken.

De tegenstelling China—Rusland wordt nog verscherpt door het feit, dat Rusland een wereldmacht is en dat het beschikt over nucleaire wapens en ruimte-technologie. De Chinese communisten zijn er zich aan de andere kant van bewust dat hun revolutionaire en technische ontwikkeling nog in een vroege en moeilijke fase verkeert.

Maar wat ook de oorsprong en de ideologische achtergrond moge wezen, het geschil, zoals zich dat heden ten dage aan ons voordoet, bergt in zich een aantal uiterst reële tegenstellingen van belangen, van nationale ambities en van persoonlijke eerzucht. Voor China schijnt thans een goede ideologische harmonie met Rusland van minder betekenis te zijn dan de economische en militaire hulp die het verwachtte uit Moskou te zullen ontvangen. China heeft nu openlijk uiting gegeven aan zijn verbittering over de Russische weigering verdere technische hulp voor de vervaardiging van de atoombom te geven. Het heeft evenzeer duidelijk de grief tot uiting gebracht dat Rusland tekort is geschoten om aan China de middelen te verschaffen voor de gewenste onmiddellijke industrialisatie. Tegelijkertijd wenst China onafhankelijk te blijven van Rusland.

Doch zelfs al blijkt de communistische wereld hoe langer hoe meer verdeeld te geraken in de „haves” en de „have-nots”, wij mogen niet vergeten dat het uiteindelijke doel van beide grote machten in het Oosten eensluidend en onveranderd blijft, nl.: de beheersing van de gehele wereld door de communistische ideologie.

De uitwerking van de Chincees—Russische controverse op lange termijn kan niet met zekerheid voorspeld worden.

Maar niettemin moeten wij er ons voortdurend rekenschap van geven, wat onze reacties zullen moeten zijn en hoe wij politiek strategisch dienen op te treden.

(a) Het communisme, als wereldmacht, laat op het ogenblik een verdeeld geluid horen. Zijn boodschap wordt daardoor verward en minder duidelijk. Men kan natuurlijk stellen dat, hoe meer gezichten het communisme aan de wereld vertoont, hoe gevarieerder zijn aantrekkingskracht zal zijn. Maar . . . door dergelijke barsten in het vroeger zo monolithische blok, zal toch wel wat van de „stoom” van de communistische zelfverzekerdheid ontsnappen.

(b) Een dergelijke botsing tussen de twee aanvoerders brengt natuurlijk een element van onzekerheid teweeg tussen de verschillende stromingen die in alle communistische partijen en staten aan het werk zijn. Sommigen hebben al kans gezien dit conflict in hun eigen belang uit te buiten. De verdeling van de satellieten in diegenen, die aan de kant van Moskou staan en hen, die aanhangers van Peking zijn, is slechts een deel van het totale beeld. Want hoogstwaarschijnlijk zijn er pro-Russische en pro-Chinese fracties in alle communistische partijen, waar ook ter wereld.

(c) Als de Russen en de Chincezen in een hecht verbond samen zouden werken, — volgens een gemeenschappelijk aanvaarde politiek, gericht tegen de rest van de wereld —, dan zou de bedreiging voor het Westen aanzienlijk groter zijn dan nu, waar zij onderling verdeeld zijn. Echter, hieruit volgt niet, dat hun verdeeldheid hen *noodzakelijkerwijs* minder agressief ten opzichte van het Westen maakt, of minder gevaarlijk. Ja, het zou zelfs een aansporing kunnen zijn tot een soort „wedijver in agressiviteit” tegenover het kapitalisme, vooral in de onderontwikkelde landen.

Wat zijn nu de conclusies die wij hieruit kunnen trekken?

— *Ten eerste:* Wij moeten ons hoeden voor een al te groot optimisme ten aanzien van de diepte van de kloof tussen Moskou en Peking, of van de mate waarin wij deze tot ons voordeel zouden kunnen aanwenden. De fundamentele doeleinden van beide partijen blijven onveranderd.

— *Ten tweede:* Uitgaande van de gedachte, dat alles wat de communistische wereld verdeelt winst is voor het Westen, is het duidelijk, dat een verdieping van de breuk in ons voordeel zou zijn. Maar ik twijfel er aan, of wij daar zelf veel toe kunnen bijdragen en bovendien, of het wel verstandig zou zijn, dit te willen proberen, al moeten wij natuurlijk wel hopen dat de breuk steeds verder gaat. Laten wij vooral niet de gedachtengang van Veldmaarschalk Montgomery volgen, die eens heeft gezegd: „Oorlogen zullen er altijd zijn. Maar waar het op aankomt is, to have the right war in the right place”. En in onze tijd zou „the right war” in deze gedachtengang dan tussen Rusland en China moeten plaatsvinden. Elke oorlog is gevaarlijk voor de wereldvrede.

— *Ten derde*: Het geschil heeft natuurlijk gevolgen voor de betrekkingen tussen de Sowjet-Unie en het Westen. Moeten wij verder en sneller gaan in de richting van de „détente”, die wij allen wensen — of moeten wij juist erg voorzichtig zijn?

Oost—West verhoudingen

Laat ik thans enkele opmerkingen maken over de Oost—West verhoudingen en deze eveneens bezien in het licht van Clausewitz' axioma.

Het is duidelijk dat Lenin, die Clausewitz grondig had bestudeerd, zijn filosofie had aanvaard. Het is evenzeer duidelijk, dat op dit ogenblik Chroesjtsjow, indien hij het enigszins kan voorkomen, nooit een oorlog, zelfs een koude oorlog, zou willen of kunnen voeren op twee fronten. Daaruit mag men evenwel in het geheel niet afleiden, dat, al mogen de Russisch-Chinese verhoudingen een bepaalde invloed op de betrekkingen tussen Rusland en het Westen hebben, dit Chroesjtsjow er nu of in een voorzienbare toekomst vanzelf toe zou brengen om een Sowjet-Westerse overeenkomst aan te gaan tegen China. Veeleer maakt het nog de indruk, dat de huidige geschillen tussen Rusland en China te vergelijken zijn met een familietwist, waar ieder der partijen zich heftig zou verzetten indien buitenstaanders zich met hen willen bemoeien.

Het maakt de indruk dat Chroesjtsjow's politiek geworteld is in zijn vastberaden wil, in Rusland een werkelijk moderne industriële en technologische samenleving tot stand te brengen. Zijn streven naar de-Stalinisatie is minder een proces dat er op uit is om de Sowjet-samenleving vrijer te maken, dan wel een poging om deze samenleving economisch meer doeltreffend te maken en daardoor tot een krachtiger werktuig in de communistische machtsstrijd.

Wat ook de uiteindelijke doeleinden van Chroesjtsjow mogen zijn, het is niet te ontkennen, dat wij thans een periode beleven, waarin de Sowjets, ondanks de speldeprikken voor militair transport naar Berlijn, regelmatig de gelegenheid aangrijpen om aan te tonen, dat zij streven naar een vermindering van de spanning met het Westen. Op zich zelf is dit geenszins een geheel nieuw verschijnsel. Het is niet de eerste keer, dat dit gebeurt en, geleerd door vroegere ervaringen, moeten wij ons er voor hoeden te snel tot de conclusie te komen, dat de ontspanning blijvend zal zijn. Persoonlijk kan ik in de „beweging”, die bepaald in Rusland aanwezig is, niet meer zien dan een verandering van tactiek tegenover het Westen. De mogelijkheid bestaat dat deze eerste verandering verstrekkende gevolgen zal hebben, meer misschien zelfs dan thans in de bedoeling van de Sowjets ligt. Wij mogen derhalve deze verandering in benadering niet veronachtzamen.

Op het ogenblik schijnt de Sowjet-Unie zijn uiterste best te doen om te voorkomen, dat de Chinezen de „Bom” krijgen. Hier ligt, naar mijn mening, „het” belangrijke verschil tussen de twee. De Russen *hebben* de Bom. Zij zijn zich volledig bewust van zijn verschrikkelijke uitwerking en bescffen dat een totale kernoorlog onder de huidige omstandigheden niet alleen het einde van het zogenaamde kapitalisme kan betekenen, maar óók het einde van het communisme. Zij zijn zich ook bewust van de beslissende betekenis, die hun atoom-monopolie zou hebben in het geval dat ten gevolge van rassenccon-

flicten, of door de bevolkingsaanwas, of door andere factoren van nationaal belang, te eniger tijd een gewapend conflict met de Chinezen zou ontstaan.

De Chinezen, die nog geen atoomwapens bezitten, maken zich minder bezorgd over de vooruitzichten van een nucleaire afslachting dan over de nadelige, ondergeschikte positie waarin zij, door het gebrek aan atoomwapens, tegenover Rusland en tegenover het Westen staan. Zij zijn bereid tot aan de rand van de oorlog te gaan, omdat zij niet absoluut overtuigd zijn van de fatale gevolgen van een kernoorlog voor hen zelf. Bovendien vertrouwen zij er blijkbaar op dat hun enorme reserves aan mensen en hun primitieve volkshuishouding hen de meeste kans geven om een atoomoorlog te overleven — en daarna in de wereld de baas te kunnen spelen. De Chinezen beschouwen de Russische angst voor een nucleaire oorlog als een degeneratie-verschijnsel. Volgens hen, en ik citeer, „is oorlog nog altijd een voortzetting van buitenlandse politiek”.

Zolang echter de Russen er van overtuigd zijn dat zij in een algemene kernoorlog het Westen niet kunnen beletten om de Sowjet-Unie een vernietigende slag toe te brengen, zolang is het onwaarschijnlijk, dat zij een oorlog met het Westen zullen uitlokken. Maar deze situatie, waardoor de Russen in toom worden gehouden, kan ieder ogenblik veranderen, namelijk: wanneer, ten gevolge van een doorbraak op technologisch gebied, de Sowjets de zekerheid zouden krijgen dat zij hun eigen vernietiging wél kunnen voorkomen. Wanneer zij er in zouden slagen deze beslissende voorsprong op het Westen te behalen, dan is het zelfs niet uitgesloten dat zij bereid zouden zijn atoomwapens aan hun bondgenoten te verschaffen.

Wij moeten niet vergeten, dat de opvattingen omtrent de catastrofale aard van een algehele oorlog, die nu ook in de Sowjet-Unie en haar satellieten opgeld doen, uitsluitend gebaseerd zijn op de schatting van de te verwachten verliezen, die men zelf te vrezen heeft. In het Westen hebben steeds morele bezwaren bestaan tegen het gebruik van kernwapens, doch de stelling dat een kernoorlog catastrofaal voor de mensheid zou zijn werd veel minder gehoord in de tijd toen Rusland de Bom nog niet bezat. In die tijd was het Rusland, dat als staat propaganda maakte tegen de Bom, omdat het de Bom zelf niet bezat.

Dit was echter zuivere propaganda, vooral als wij in onze herinnering terugbrengen dat de Verenigde Staten van Amerika in 1946, toen zij na Hiroshima nog het monopolie bezaten van de bom, in de zgn. Baruch-voorstellen de Russen hebben aangeboden atoomkracht uit te bannen voor oorlogsvoering en tevens hebben voorgesteld dat haar kennis ter beschikking van de mensheid zou komen voor het nastreven van vreedzame doeleinden.

Deze betrekking, die er bestaat tussen de te verwachten verliezen enerzijds en de vrees voor een algehele kernoorlog anderzijds, is van uiterst belang ten aanzien van de fundamentele kwestie die ik voor U aan de orde heb gesteld, nl. of het gebruik van een kernmacht bij het nastreven van politieke doeleinden in de toekomst nog redelijk en dus mogelijk wordt geacht — zij het dan ook niet waarschijnlijk.

Is er dan geen oplossing voor het Oost—West conflict?

Voor het ogenblik houdt onze wereld zich in een wankel evenwicht op het

slappe koord van de wederzijdse angstaanjaging. Het is dit evenwicht, dat de vrede heeft bewaard en waar wij onze vrijheid aan te danken hebben. Misschien komt hier verandering in. De zogenaamde „balance of terror” zou verdreven kunnen worden door een wederzijds verlangen naar een werkelijke vrede, steunend op de goede wil en de regels van het recht. Doch de onzekerheid van een doorbraak in het technologische vlak blijft altijd bestaan.

Dit voert mij tot een eerste conclusie, dat wij onverdroten voort moeten gaan een uitweg uit de „balance of terror” te zoeken, maar desalniettemin voortdurend bereid moeten blijven om, als het niet anders kan, geweld met geweld te keren. Militaire en technologische paraatheid blijft dus een noodzakelijkheid.

De bewapeningswedloop en de „balance of terror”

Onze snelle „tour d'horizon” van het politieke Oost—Oost en Oost—West toneel heeft ons tot dusverre voornamelijk geleerd dat er klaarblijkelijk geen wijziging is gekomen in het communistische streven naar wereldoverheersing. Evenmin is het Sino-Sowjet dispuut over de aan te wenden tactiek voor het bereiken van dit doel van dusdanige aard geweest, dat wij daaruit de overtuiging kunnen putten, dat wij de teugels van onze waakzaamheid kunnen vieren.

Het is duidelijk, dat de Sowjets ongetwijfeld er op het ogenblik de voorkeur aan geven tijdelijk hun doel met meer vreedzame middelen na te streven, tot het moment dat zij menen dat de „balance of terror” meer naar hun voordeel is omgeslagen.

Onnodig te zeggen, dat wij een definitieve technologische voorsprong nooit voor agressieve doeleinden zouden aanwenden. Of de Sowjets een zelfde standpunt zouden innemen indien zij een doorbraak tot stand brengen is onzeker. En in dit verband moet ik er op wijzen hoe belangrijk de wetenschap voor het voorkomen van de vernietigingsoorlog is geworden. Geen schijnvrede zal ons helpen, alleen het behouden van onze positie op militair en wetenschappelijk gebied kan een oorlog blijvend voorkomen.

Ik zou mij hier een ogenblik op een zijpad willen begeven om één punt nog eens extra onder Uw aandacht te brengen. De meeste mensen denken, als zij over de „bewapeningswedloop” spreken, aan de hoeveelheid of de omvang van de strijdkrachten die moeten worden opgebracht of in stand gehouden. Dit kan echter tot een onjuist inzicht voeren. Dergelijke gedachten stammen uit het verleden toen, zoals in Clausewitz' tijd, een dergelijk machtsevenwicht berustte op de omvang, de geoefendheid en de bewapening van de troepen, paraat dan wel mobiliseerbaar. In het atoomtijdperk is dit echter niet langer het geval. Thans leven wij in een periode van nucleaire overvloed.

Tegenwoordig ligt de werkelijke „balance of power” op het gebied van de atoomwapens *en* hun overbrengingsmiddelen. Dit is het evenwicht waar het op aan komt. De bewapeningswedloop is, als ik het goed zie, een *technologische wedstrijd geworden om dit evenwicht te verstoren*. Het is belangrijk dat wij deze opvatting van de bewapeningswedloop goed begrijpen; in de grond van de zaak is het deze wedstrijd die het Westen moet volhouden, zonder zich met ondragelijke kosten te bezwaren.

Alleen wanneer wij ons dit duidelijk bewust zijn begrijpen wij dat de hoofdvraag is om onze defensieproblemen in de NAVO tot een oplossing te brengen, zonder daarbij economische rampen te riskeren. De bewapeningswedloop, zoals die thans is, is er een om kwaliteit en niet om kwantiteit, en onze „planning” moet in die richting naar oplossingen zoeken. Ik zal hier straks nog op terugkomen.

Ik geloof dat de Sowjet-strategen dit ook beginnen in te zien. Zij zijn bezig hun ideeën over wat voor deze wedloop van belang is, te veranderen zelfs, zoals wij zullen zien, soms ten koste van bepaalde fundamentele ideologische stellingen die hun na aan het hart lagen.

Strategische inzichten van de Sowjets

Kortgeleden heb ik het boek van Maarschalk Sokolovskij over de Sowjet militaire strategie gelezen, waarvan het bestaan sommigen Uwer ongetwijfeld bekend zal zijn. Het is een volumineus werk, samengesteld door een groep van 16 vooraanstaande Russische officieren omstreeks midden 1962. Zoals in het boek gezegd wordt wil het trachten de Sowjet-doctrine up-to-date en in overeenstemming te brengen met de algemeen aanvaarde militaire feiten en gegevens. Het is de eerste volledige studie van dit onderwerp sinds 1936. Voor diegenen onder U die het boek nog niet kennen, moge ik in het kort enkele van de gezichtspunten die er in naar voren worden gebracht hier aanhalen, want zij hebben nauw betrekking op hetgeen wij vanavond bespreken.

Dit boek toont in de eerste plaats dat de militaire autoriteiten in Rusland de rol van de moderne wapens — inclusief nucleaire wapens — volledig hebben begrepen, en dat zij dit inzicht in hun strategische opvattingen hebben verwerkt. Om een voorbeeld te noemen: Stalin beschouwde het begrip „verrassing” als een voorbijgaande factor in de oorlog en hij associeerde het met de gedachte aan een preventieve oorlog. In zijn denken was het idee „verrassingsaanval” verbonden met kapitalistische plannen om een oorlog te ontketenen tegen de Sowjet-Republiek.

Sokolovskij echter erkent dat verrassing in de moderne oorlog een beslissende factor kan zijn. „Een massale inzet van kern-raketwapens”, zo schrijft hij, „maakt het mogelijk in korte tijd een land, of een aantal landen, lam te leggen — ook die, welke een betrekkelijk groot grondgebied hebben met bevolkingen in de orde van enkele tientallen miljoenen en die over een goed ontwikkelde economie beschikken.”

Sokolovskij heeft het ook over strategische raketwapens, die hij „een beslissende macht in de hand van het opperbevel” noemt. Dit is een hele verandering, vergeleken bij vroegere verklaringen zoals die van Malenkov zowel als Zhukov, die nog in 1957 meenden dat de nieuwe wapenen de beslissende rol van de troepen in het slagveld eerder vergroot dan verkleind hadden.

Opmerkelijk, ook wat de openhartigheid van behandeling betreft, zijn de verschillen van inzicht tussen Chroesjtsjov en Malianowski, zoals die uit het boek blijken. Nog merkwaardiger is de overeenkomst die deze discussies vertonen met soortgelijke verschillen van opvatting in de Westerse wereld.

Het is niet altijd even gemakkelijk de Russische denkwijze ten aanzien van de nieuwe wapenen te interpreteren. Dit komt door het feit dat Sokolovskij

en zijn medewerkers een soort eierdansen moeten uitvoeren tussen de werkelijke feiten enerzijds en de noodzaak anderzijds, deze in verzoening te brengen met de Marxistisch-Leninistische theorie over rechtvaardige en onrechtvaardige oorlogen en over de vreedzame coëxistentie met het kapitalisme.

Wanneer de Sowjet-theoretici proberen hun nieuwe denkbelden over de beslissende aard van de moderne wapens en de belangrijkheid van de verrassingsaanval in te passen in de klassieke communistische theorie, dat de tijd in het voordeel van de socialistische landen werkt (omdat de tijd de tegenstellingen in het imperialistische kamp naar de oppervlakte zou brengen), dan komen ze voor moeilijkheden te staan. Als het blijkt waar te zijn, dat de partij die de beste en de meest doorslaggevende kern-raketwapens bij elkaar weet te brengen, moet winnen — om het even of zijn zaak rechtvaardig is of niet — wat kan dan het nut van de vreedzame coëxistentie zijn?

Om uit dit dilemma te geraken komt Sokolovskii (of althans degene die dit hoofdstuk uit zijn boek geschreven heeft) tot een oplossing die totaal verschillend is van die der vreedzame coëxistentie. Hij moet erkennen dat de beginperiode van een hedendaagse atoombomoorlog bepalend zal zijn voor de ontwikkeling en het uiteindelijke resultaat van die oorlog in zijn geheel. En als gevolg is hij gedwongen langs een achterweggetje het belang van de verrassingsaanval te bepleiten. Hier zien we weer dat zorgvuldige aandacht wordt geschonken aan het doelbewust gebruik maken van de kernmacht in een totale oorlog voor het bereiken van de agressieve doelstellingen van het communisme. Blijkbaar is het voornaamste struikelblok bij de toepassing van deze gedachte geweest dat de militaire autoriteiten in Moskou niet in staat waren te garanderen, dat de Westerse riposte geen onaanvaardbaar hoge verliezen aan de communistische zijde zouden veroorzaken.

Maar daargelaten, wat voor indruk Maarschalk Sokolovskii's boek maakt op de lezer en afgezien van de problemen waar de Russische militaire experts voor gesteld zijn als ze de harde werkelijkheid van het atoombomtijdperk in harmonie willen brengen met de communistische ideologie, één ding blijkt zonneklaar. En dat is dat de Sowjets de kernoorlog beslist niet als een onbruikbaar middel beschouwen. Nergens in Sokolovskii's verhandeling ben ik het zogenaamde „stalemate concept” tegengekomen dat (volgens hen die de geldigheid van Clausewitz' stelling aanvechten) de mogelijkheid van het gebruik van gewapende macht voor het bereiken van politieke doeleinden voor de afzienbare toekomst heeft geëlimineerd.

Ik geloof daarom, dat de Sowjets tegenwoordig trachten een beslissende militair-technologische voorsprong te verkrijgen, waardoor zij in staat zouden zijn op ieder gewenst niveau een gewapende macht te gebruiken voor hun politieke doeleinden zonder daarbij zelf onaanvaardbare verliezen te riskeren.

Het zou zeker interessant zijn om een verdere beschouwing te wijden aan de moderne militaire opvattingen in de Sowjet-Unie en de Sowjet-psychologie in deze in vergelijking te brengen met de opvattingen, die in het Westen bestaan. Ongetwijfeld zouden daarbij overeenkomsten zijn aan te wijzen, zowel in de strategische opvattingen zelf, als in de psychologische benadering daarvan. Helaas ontbreekt mij echter de tijd om daarop dieper in te gaan en liever wil ik nu met U enkele van de strategische inzichten van het Westen iets nader beschouwen.

Strategische inzichten van het Westen

De heersende inzichten inzake onze defensieproblemen worden niet alleen beïnvloed door de feitelijke bedreiging en door de ideeën van de vijand, maar ook door politieke, financiële en psychologische factoren in het *Westen* die totaal onafhankelijk kunnen zijn van wat er zich voordoet in het Oosten.

Ik wil nu trachten enkele van deze factoren nader te bezien. Misschien kunnen wij daardoor begrijpen waarom sommigen beweren, dat de Clausewitz-stelling volledig door de nieuwe technologische ontwikkelingen is achterhaald.

De opvatting, dat de gewapende macht niet langer een effectieve rol kan spelen bij het nastreven van politieke doeleinden blijkt te zijn ontstaan na het atoom-bombardement op Hiroshima in 1945. In de maanden volgende op die gebeurtenis, ontwikkelde zich bij een deel van de wetenschappelijke wereld in het Westen een gevoel van schuld dat zij, zonder op de gevolgen te letten, in haar streven naar wetenschappelijke volmaaktheid zover was gegaan, dat zij het beslissende wapen, de atoombom van Hiroshima, had uitgevonden.

Dit schuldgevoelen leidde er ten slotte toe dat er in Amerika, in het begin van de vijftiger jaren, een discussie ontstond over de vraag of men er al dan niet toe moest overgaan waterstofbommen te maken. Menige figuur uit de wetenschap heeft in die tijd zich ertegen verklaard en menige ook van deze zelfde mensen kan men thans nog aantreffen onder de meest fervente voorstanders van *ontwapening-tot-elke-prijs*. Onlangs werd aan één hunner nog de Nobelprijs voor de vrede toegekend.

Als Amerika in 1950 naar de raad van deze geleerden had geluisterd, dan zouden de Russen nu in het bezit van waterstofbommen zijn en wij niet. Het is niet mogelijk de vraag te beantwoorden of Stalin al dan niet van deze doorbraak gebruik zou hebben gemaakt om met andere dan vreedzame middelen zich de wereldheerschappij te verwerven.

Intussen bezitten wij nu de H-bom en heeft de NAVO — omstreeks het midden van de jaren vijftig — zijn strategie met het oog op deze moderne wapens geheel herzien. Nu hebben sommigen opgemerkt dat, aangezien niemand tot dusverre een kernoorlog heeft meegemaakt, de bestaande militaire ervaring dus ook niet meer als leidraad kan gelden voor het voorbereiden en het voeren van zo'n oorlog. Voorts toont men dan aan, dat ook in het verleden de militairen in hun voorspellingen en oordeel vaak hebben gefaald. En van hieruit is het dan gemakkelijk te bewijzen, dat de militaire ervaring geen gezag meer heeft en als gevolg geen waarde meer kan hebben in de huidige situatie.

In dezelfde kringen kan men soms de neiging constateren, de kernwapens volledig de rug toe te willen keren, in de verwachting dat zij dan wel zullen verdwijnen. Eén manier om dat te doen is om zich militair alléén voor te bereiden op een oorlog, waarin geen atoomwapens worden gebruikt.

Hoe oprecht deze zienswijze ook bedoeld moge zijn en hoezeer wij de ernstige bezorgdheid die er uit spreekt delen, de realiteit gebiedt ons te erkennen, dat er geen redenen voor de Sowjets zijn om in deze strategie met ons mee te gaan. Er is ook geen enkele aanwijzing, dat zij dit zouden doen, hetgeen

blijkt uit het feit, dat de hoofdbedreiging voor Europa bestaat uit Russische atoomraketten met middelbare reikwijdte.

Natuurlijk zou onze afschrikking niet voldoende geloofwaardig zijn, als wij dusdanig van onze kernmacht afhankelijk waren, dat er tussen totale oorlog en volledige overgave praktisch geen keus meer zou overblijven. Maar aan de andere kant zouden wij onze tegenstanders er toe kunnen verleiden risico's te nemen, als wij zózeer zouden steunen op onze conventionele strijdkrachten, dat zij gingen geloven, dat wij óf veel te laat, óf helemaal niet van onze kernmacht gebruik zouden maken.

De oplossing is natuurlijk, dat wij een zo groot mogelijke flexibiliteit moeten hebben in onze riposte, zodat wij in iedere situatie de juiste soort strijdkrachten kunnen inzetten, en zulks in de gewenste sterkte.

Dit betekent in de huidige omstandigheden, dat wij de kwaliteit en de doeltreffendheid van onze conventionele strijdkrachten moeten opvoeren.

Het kostenvraagstuk

Er is nog een andere overweging, die bij iedere beschouwing over oorlog, strijdkrachten en strategie in aanmerking genomen moet worden. Dit is het vraagstuk van de kosten. Het is de vraag van hetgeen wij en de Sowjets *willen* doen, met betrekking tot onze defensie, tegenover wat ieder van ons zou *kunnen* doen.

Het is duidelijk, dat niet alleen de operationele kosten overal stijgen, maar dat ook de modernisering en de revolutionaire ontwikkeling in de wapentechniek exorbitante eisen stellen.

Jaar in jaar uit worden ons, zowel als de Russen, door de bewapenings-industrieën nieuwe, verbeterde en krachtiger wapensystemen aangeboden die, hoezeer zij ook vooruitgang op zeer uiteenlopende terreinen betekenen, één ding gemeen hebben, en dat is, dat zij altijd aanzienlijk duurder zijn dan de wapens die zij moeten vervangen.

Een eenvoudige berekening kan aantonen dat de stijging in de defensiekosten sedert de Tweede Wereldoorlog niet jaar na jaar bestreden kan worden door equivalente verhogingen in de defensie-uitgaven, zonder daarbij uiteindelijk de economische gezondheid van de landen die deze strijdkrachten onderhouden op het spel te zetten. Met andere woorden, de defensiekosten hebben de neiging sneller te stijgen dan de toeneming van het bruto nationaal produkt in ieder der betrokken landen.

Gebrek aan voldoende middelen heeft tot noodzakelijk gevolg een kwantitatieve vermindering in strijdkrachten en wapens. En dit heeft in de afgelopen jaren bijna overal plaatsgevonden.

Over het algemeen heeft men de defensie-uitgaven laten stijgen in gelijke mate met de stijging van het bruto nationaal produkt. Wanneer deze stijging onvoldoende bleek, hebben verschillende landen hetzij de defensietaken, die zij op zich hadden genomen, verminderd, hetzij de wapens en strijdkrachten, die zij voor deze taken inzetten, in aantal teruggebracht.

Maar wanneer wij de stijgende kosten trachten goed te maken door een kwantitatieve vermindering van wapens en strijdkrachten, dan wordt het

steeds moeilijker om te voldoen aan het minimum strijdkrachten-programma, zoals dit ons wordt voorgelegd door de militaire autoriteiten. Soms kan een dergelijke kwantitatieve vermindering worden opgevangen door wapens met grotere vuurkracht te gebruiken. Maar ook voor deze mogelijkheid bestaat een grens.

Ten slotte blijft er dan nog slechts één methode over om de tering naar de nering te zetten, en dat is door volkomen nieuwe wegen te zoeken om dezelfde taken uit te voeren met minder manschappen en minder materieel.

Deze oplossing is verreweg de moeilijkste en de meest complexe, want daarvoor is een grondige herziening nodig van onze denkbeelden inzake tactiek en strategie, uitgaande van de volkomen nieuwe wapens die de technici weten te produceren.

Een goed voorbeeld van een dergelijke heroriëntering is de verandering in de defensie-politiek van de NAVO in de jaren 1953 en '54. Toen het overduidelijk was geworden, dat het economisch niet mogelijk was de minimum strijdkrachten-programma's voor de verdediging van Europa op de klassieke, conventionele manier uit te voeren, hebben de militairen hun programma's aan de praktische mogelijkheden aangepast door een her-oriëntering van de NAVO-strategie in de zin van een rekening houden met de noodzakelijkheid van het gebruik van atoomwapens in bepaalde gevallen en van een sterker accent op strategische oorlogsvoering.

Wanneer wij ons nu van deze algemene beschouwing weer keren naar de praktische werkelijkheid van vandaag, dan geloof ik dat wij op het ogenblik een nieuwe periode tegemoet gaan, waarin de NAVO-strategie op de helling gezet moet worden. Enerzijds moeten wij trachten tegemoet te komen aan de wensen van hen die een meer flexibele verdediging verlangen, maar anderzijds moeten wij proberen de steeds wijder wordende kloof te overbruggen, die ligt tussen de militaire desiderata en de praktische mogelijkheden van de landen om hieraan te voldoen. Deze twee vereisten zijn beslist niet zonder meer verenigbaar.

Tijdens de ministeriële zitting van de Noordatlantische Raad in Ottawa — in mei van dit jaar — heeft de Permanente Raad opdracht gekregen deze met elkaar samenhangende kwesties van de te volgen strategie, de strijdkrachten-programma's en de beschikbare middelen nader te bestuderen.

Wat wij daarbij nodig hebben zijn uiterst nauwkeurige en zorgvuldig door-dachte schattingen, gebaseerd op realistische veronderstellingen. En dit houdt in, dat de door de NAVO gestelde doelen voor de strijdkrachten voor de komende vijf jaren — de zogenaamde „five year force goals” — verenigbaar moeten zijn met de te verwachten middelen en vice-versa.

Bij de beoordeling van het postulaat van Clausewitz speelt dus ook de kostenfactor een grote rol: oorlog kan de voortzetting van de politiek met andere middelen zijn, *mits* wij ons deze middelen economisch kunnen permitteren.

Ontwapening

Het ligt voor de hand, dat in deze omstandigheden velen zich meer en meer wenden naar ontwapeningsplannen, die zowel het kostenvraagstuk als

het nucleaire probleem zouden oplossen. Wij in de NAVO besteden veel tijd aan deze vraagstukken. Het bereiken van algehele en volledige ontwapening onder afdoende controle kan inderdaad een oplossing zijn. Laat mij echter ook wijzen op de gevaren die wij op deze weg tegenkomen.

Algemene en volledige ontwapening is het doel van de gehele Westerse wereld, die recht in plaats van geweld wil stellen als middel tot oplossing van internationale geschillen. Het vooruitzicht van een voortdurende, zo niet van een nog verder opgevoerde bewapeningswedloop, met de daaraan verbonden zware financiële lasten, is iets dat onze volkeren van nature tegenstaat. In democratisch bestuurde landen moeten de regeringen in de volksvertegenwoordigingen aannemelijk maken, dat geen uitgaven voor de verdediging worden gedaan die onproductief zijn.

Het zal daarom niemand verbazen dat het grootste defensieve verbond van de wereld, de NAVO, in de loop van zijn bestaan zich in toenemende mate met het ontwapeningsvraagstuk heeft beziggehouden en wel in het bijzonder met betrekking tot onze veiligheid.

In de afgelopen maanden heeft de Permanente Raad van de NAVO de ontwapeningsonderhandelingen — met name die in Genève — zeer nauwlettend gevolgd en wij zijn van deze besprekingen uiterst volledig op de hoogte gehouden.

Maar hoe sterk ons verlangen naar algemene en volledige ontwapening ook moge zijn, op de weg naar dit doel liggen gevaren waaraan wij niet mogen voorbij gaan. Het is een feit, dat de veiligheid en de bescherming die wij thans genieten, gebaseerd is op het evenwicht in militaire macht, dat wij tot stand hebben weten te brengen. Dit is een hachelijk evenwicht en het zou een uiterst gevaarlijke illusie zijn te menen, dat wij het ons zouden kunnen permitteren ook maar iets in deze balans in ons nadeel te laten veranderen.

Wij zijn het er allen over eens dat volledige ontwapening alleen stap voor stap bereikt kan worden. Daarom moeten wij iedere stap nauwkeurig wegen en nagaan in hoeverre elke volgende stap het militair evenwicht zou aantasten. Dit is niet gemakkelijk, omdat de ontwapening een ingewikkeld samenstel van vraagstukken is gaan vormen, dat feitelijk even ingewikkeld is als onze moderne bewapening zelf. Om deze redenen moet het Westen staan op drie essentiële veiligheidsmaatregelen: controle, inspectie en verificatie bij ieder der verschillende ontwapeningsfasen.

Ik zou er hier de nadruk op willen leggen dat het Westen, gedreven door het oprechte streven niets ongedaan te laten om tot een werkelijke ontwapeningsovereenkomst te komen, bij de beperking van zijn eisen voor inspectie en controle gaandeweg tot de grens van het mogelijke is gegaan. Verder dan deze grens mag het niet gaan, want daarmee zou het zijn vitale veiligheidsbelangen op het spel zetten. Het besef van het gevaar waar ik op heb gewezen zal ons behoeden voor een nog groter gevaar, namelijk, dat van een schijnovereenkomst. Wij zullen op ons stuk moeten blijven staan en geduld moeten hebben, in de hoop op die wijze eens tot een betrouwbare, waarachtige overeenkomst te geraken.

Ik geloof dat wij enige aanmoediging kunnen putten uit het feit, dat twee beperkte overeenkomsten zijn gesloten in de loop van dit jaar: de instelling van een directe telefoon- en telexverbinding tussen Washington en

Moskou en, bovenal, de ondertekening van het gedeeltelijke kernstopverdrag dat, zoals U weet, kernexplosies in de ruimte, in de lucht en in de zee verbiedt.

De kosmische ruimte

Tot dusverre heeft de oorlogvoering — en dus ook ons strategisch denken — zich bewogen in drie bekende en vertrouwde dimensies: te land, ter zee en in de lucht. Sinds kort heeft zich echter voor ons een vierde dimensie geopend, waar wij weliswaar nog heel weinig vertrouwd mee zijn, maar die misschien geheel nieuwe strategische mogelijkheden biedt: de ruimte.

In zijn boek zegt Maarschalk Sokolovskii over ruimtevaart en oorlogvoering het volgende:

„De militaire strategie van de Sowjet-Unie houdt er rekening mee, dat het nodig is te bestuderen op welke wijze de ruimtevaart benut kan worden voor de verdediging van de socialistische landen. Het zou verkeerd zijn het imperialistische kamp de gelegenheid te laten op dit gebied de overhand te krijgen. Wij moeten tegenover de imperialisten doelmatiger middelen en methoden stellen voor het gebruik van de ruimte voor defensie-doeleinden.”

Het laatste anderhalf jaar hebben Russische ruimtevaarders over het NAVO-gebied en over de gehele Westerse wereld gecirkeld, op een hoogte van niet meer dan ongeveer 150 kilometer.

Anderzijds is het een feit, dat de ruimtevaart nu al zijn invloed doet gevoelen op de defensiebudgets van sommige landen. Dit wijst er op, dat deze landen zich toch blijkbaar bezorgd maken over de mogelijke rol, die de ruimte in een oorlog zou kunnen spelen.

Deze bezorgdheid blijkt ook uit de pogingen om tot een overeenkomst te geraken over het vreedzaam gebruik van de ruimte — pogingen die niet anders dan kunnen worden toegejuicht.

Het blijft een open vraag, of de ruimte in onze tijd al militaire betekenis zal verkrijgen. Maar hoe het ook zij, het is een feit, dat de ruimtevaart een nieuw element heeft ingevoerd in het Oost—West conflict. Of wij nu een wedren aangaan voor een dominerende militaire positie in de ruimte, ofwel uitsluitend voor het prestige de eerste reiziger naar de maan te hebben gezonden — in beide gevallen is het duidelijk dat de diplomatie een nieuw werktuig in handen heeft gekregen en het niet zal nalaten dit zo goed mogelijk te gebruiken.

Samenvatting

Tot zover heb ik getracht de volgende punten vast te leggen:

- *ten eerste*: dat het doel van het communisme blijft: de wereldoverheersing, ongeacht het Sino-Russische dispuut;
- *ten tweede*: dat het Sino-Russische meningsverschil gaat over de *methode* dit doel te bereiken en de bereidheid (of: het gebrek aan bereidheid) van de Sowjets om de middelen daartoe — zowel economisch als militair — met de Chinezen te delen;
- *ten derde*: dat de Sowjet-strategie nu de beslissende rol, die de nieuwe

- wapens kunnen spelen in het bevorderen van de communistische zaak, heeft ingezien;
- *ten vierde*: dat het potentieel catastrofale karakter van een algehele kernoorlog, en als gevolg de precaire „balance of terror”, méér voorkomt uit het onvermogen om onaanvaardbare destructie te voorkomen, dan uit het bestaan van de „Bom” per se;
 - *ten vijfde*: dat in dit verband, zo lang als het communisme zijn agressieve aard behoudt, iedere nieuwe ontwikkeling op militair-technologisch gebied mogelijkerwijs de bestaande „balance of terror” kan verstoren;
 - *ten zesde*: dat morele en psychologische instellingen in het Westen, in het bijzonder ten aanzien van het gebruik van de ruimtevaart en van nucleaire systemen voor militaire doeleinden, grote invloed hebben op de beoordeling van de waarschijnlijkheid, de aard en de mogelijke betekenis van een gewapende aanval;
 - *ten zevende*: dat de toenemende kosten van de conventionele defensie-behoefte gecompenseerd kunnen worden door de vervanging van kwantiteit door kwaliteit; doch dat de daarbij vereiste toepassing van de nieuwste wapenen in conflict kan komen met de politieke wenselijkheid, deze juist te vermijden — hetgeen dan weer de oplossing van het kostenvraagstuk bemoeilijkt; en
 - *ten achtste*: dat de druk van een deels door gevoelsoverwegingen geleide publieke opinie ten aanzien van ontwapening, invloed heeft op de mate waarin aan op zich zelf volkomen gemotiveerde militaire desiderata tegevoet wordt gekomen.

Conclusies

Feitelijk zou ik nu met U de verschillende soorten van gewapende conflicten moeten nagaan op welke de stellingen toepasselijk zijn, die ik zojuist heb samengevat. Van het zuiver binnenlands-politieke conflict, waarin een regering gebruik maakt van haar gewapende macht, loopt dit spectrum via conventionele oorlogen op kleinere en grotere schaal ten slotte tot het atoomconflict.

Aan ieder van deze veronderstellingen zou de theorie van Clausewitz in details dienen te worden getoetst, doch dit zou mij te ver voeren, zodat ik — vooruitlopend op de conclusies van Uw eigen analyse — in het algemeen zou willen stellen, dat de stelling van Clausewitz slechts in bepaalde omstandigheden haar geldigheid behoudt. Oorlogen en gewapende conflicten zijn er altijd geweest en zullen in bepaalde vormen voorlopig ook blijven bestaan als een wijze van voortzetting van de politiek met andere middelen. Maar ik geloof niet aan de waarschijnlijkheid, dat alle soorten van oorlog die thans (in het licht van de moderne technologische ontwikkeling) denkbaar zijn, zich zullen voordoen.

De omstandigheid dat ieder conflict van hoe beperkte omvang ook kan leiden tot een interventie van landen, die in het bezit zijn van atoomwapens en deze op ieder ogenblik, waarop zij hun eigen belangen voldoende bedreigd achten, tot inzet van zogenaamde tactische atoomwapens kunnen besluiten, verhoogt onmiskenbaar het risico van elke gewapende interventie. In dit op-

zicht werkt dus het bestaan van de „balance of terror” bepaaldelijk in de richting van het voorkomen van conflicten. Niet alleen Cuba, maar ook het labiele evenwicht in Viet-Nam, in de Kongo en elders, zijn voorbeelden van deze situatie, die het gevolg is van het machtsvenwicht tussen de beide supergrootmachten.

Een „full conventional” wereldoorlog zal zeer onwaarschijnlijk zijn en een „full nuclear” oorlog niet bruikbaar zijn als een middel ter voortzetting van de politiek, behalve in het geval van een belangrijke technologische doorbraak aan één der beide zijden.

Zou de preciaire strategische „balance of terror” uit zijn evenwicht geraken, hetzij ten gevolge van de ontwikkeling van een doelmatig anti-raket afweersysteem, hetzij door de ontwikkeling van middelen waarmee de „second strike capability” van de tegenstander beslissend vernietigd kan worden, dan blijven ook deze gruwelijke oorlogen mogelijk. Buitendien blijft China de onberekenbare factor.

Voor ons in het Westen blijft dus als onverbiddelijke voorwaarde over, — wanneer wij voor onze landen de vrede willen handhaven, — dat wij gezamenlijk onze strijdkrachten nucleair en conventioneel sterk moeten houden, zó sterk als onze middelen toelaten.

Evenzeer blijft het een dwingende eis, dat wij in steeds sterkere mate in onze gezamenlijke inspanning aan de wetenschap en de technologie de plaats inruimen die hun toekomt. Wij zullen voorts onze pogingen om algehele en volledige ontwapening te bereiken moeten voortzetten, want eerst dan bestaat uitzicht voor de volkeren van onze wereld op een beter, vrijer en rechtvaardiger bestaan. Dit is de wereld waarin wij leven en waarin de NAVO tracht haar rol te vervullen.

Als wij al onze problemen overzien, dan is er geen twijfel aan, dat de opgaaf van de NAVO enorm is. Maar ik zou tekort schieten in mijn taak, als ik vanavond bij U de indruk achterliet, dat ik twijfel aan de mogelijkheid om tot een oplossing te komen.

Ik zou ten slotte, terugkerende tot Clausewitz, het zó willen stellen: Voor ons is het opbouwen van strijdkrachten en het handhaven van sterke machtsmiddelen een openhouden van de mogelijkheid tot voortzetting van onze op vrede ingestelde buitenlandse politiek desnoods langs andere wegen; alleen eigen kracht en kennis zal oorlogen voorkomen en vrede verzekeren.

Dat is onze gezamenlijke opgaaf; daarvoor zullen wij allen offers moeten brengen. Er is geen hoger doel dan door onze eigen inspanning ons geloof, onze vrijheid en de menselijke waardigheid te handhaven.

Wanneer de landen van de NAVO verder gaan in hun onderlinge samenwerking en gezamenlijke inspanning, dan kunnen zij er zonder twijfel in slagen de fakkels der vrijheid en democratie te laten voortbranden in onze Westelijke wereld. (Applaus).

De Voorzitter:

Het applaus zal U wel hebben bewezen, hoezeer Uw boeiende voordracht ons allen heeft beziggehouden. Ik neem aan dat bij verschillende der aanwezigen toch enige vragen zijn gerezen en ik zou willen vragen, aannemende dat de spreker na de pauze de vragenstellers zal willen beantwoorden, om

deze gedurende de pauze te willen inschrijven bij mijn rechterbuurman, de overste Ten Boske.

P a u z e

De Voorzitter:

De vergadering wordt voortgezet en het woord is aan de overste Van der Pol.

Luitenant-Kolonel Van der Pol:

Mijnheer de voorzitter, de geachte spreker bracht de stelling van Clausewitz naar voren, dat de oorlog de voortzetting is van de politiek met andere middelen. Naar mijn mening is deze stelling, onafhankelijk van de middelen die er zullen worden gebruikt, onaantastbaar, met dien verstande dat er één omstandigheid is die deze stelling zinloos maakt. Door de automatisering van de wapenen zijn we langzamerhand gekomen aan de mogelijkheid van een drukknopoorlog: enkele mensen kunnen een beslissing nemen en met een enkel woord in korte tijd geweldige krachten ontketenen. Een vergissing kan hierbij fataal zijn en de zogenaamde „accidental war” doen ontstaan. Mijn vraag is: gelooft de spreker aan de mogelijkheid van de zogenaamde „accidental war” en zo ja, zijn er voldoende maatregelen getroffen om een dergelijke mogelijkheid tot een minimum te beperken, ook van Russische zijde? Een voorbeeld van een maatregel om de mogelijkheid van een „accidental war” te verminderen is de zogenaamde „hot line”. Is men van plan op dit gebied nog meer te doen?

De heer Anijs:

Geachte heer Stikker, mijn eerste vraag is deze: Is de NAVO een verdragsorganisatie naar analogie van het „Europa der Vaderlanden”? Er wordt nl. naar mijn bescheiden mening thans onvoldoende gebruik gemaakt van de traditie en ervaring der deelnemende NAVO-landen. Ik denk aan een landmacht High Command onder Frans commando gezien de psychologie van de Fransman die een goed verdediger is, terwijl nu juist in Midden-Europa een Duits generaal het commando heeft. Van de Duitse officieren wordt er weer gezegd dat zij zulke goede „aanvallers” zijn.

Wat de zeestrijdkrachten betreft zijn het de Engelsen die een grote traditie hebben, terwijl de Amerikanen over het gros van het materieel beschikken. Hetzelfde geldt voor de luchtmacht waar de Engelsen en Canadezen zo'n grote ervaring hebben in het bijzonder wanneer er van conventionele oorlogvoering sprake is.

Dan mijn tweede vraag: Heeft de NAVO een effectieve controle op de wapenproductie van Portugal en de wapenleveranties door NAVO-landen aan dat land? Deze vraag wordt gesteld i.v.m. de Angola-kwestie waarover van bepaalde zijde aan de NAVO verwijten worden gericht! In dat verband zou ik nog willen vragen of het niet mogelijk is dat de NAVO Portugal onder druk kan zetten om Angola te ontvoogden voordat de UNO stappen onderneemt. Wanneer Portugal Angola als een „overzees departement” blijft bezien zou de NAVO bijv. kunnen aanbieden de eventueel noodzakelijk militaire bases in NAVO-verband op te nemen.

Mr. Seret:

Mijnheer de voorzitter, de spreker heeft iets gezegd over de morele en psychologische kracht die noodzakelijk was, als één van de factoren om slagvaardig te zijn in de NAVO. Ik vraag mij nu af of hij ook iets zeggen kan over de verhoudingen die gelden in het West—West gebied. U hebt gesproken over Oost—West, over Oost—Oost en misschien dat na analogie daarvan nog iets te zeggen valt over West—West.

Mijn tweede vraag is: aangezien voorlichting in deze zaken bijzonder belangrijk is en ik dikwijls de indruk krijg dat vele mensen eigenlijk van die NAVO zo verschrikkelijk weinig weten, of er wel eens contact is gelegd met de nationale organisaties van Public Relations mensen, dus niet de adviseurs, maar organisaties van Public Relations mensen die nu zo langzamerhand in aardig wat landen bestaan. Ik heb daar nooit iets van gemerkt en ik ben van mening dat daar misschien een nuttige weg bewandeld zou kunnen worden, in alle bescheidenheid. Ik dank U.

Mr. Stikker:

Mijnheer de voorzitter, dames en heren. Er zijn drie vragen gesteld. *De eerste vraag door Overste Van der Pol* die er van uitging dat, als ik hem goed begreep, de stelling van Clausewitz onaantastbaar is. Ik heb dat enigszins in twijfel getrokken; ik heb gezegd: in *bepaalde vormen* van conflicten zal Clausewitz' postulaat blijven gelden. Maar ik heb aan de andere kant ook gesteld, dat een voortzetting van de buitenlandse politiek nooit de zelfvernietiging van het land als zodanig in zich kan sluiten. Geen politicus kan de zelfvernietiging van zijn land nastreven. Met de tegenwoordige bewapeningsmogelijkheden kunnen we in een situatie geraken welke men aanduidt met de naam „escalatie”, i.e. een conflict, dat begint op geringe wijze en dat gaandeweg groter wordt. Uit die escalatie kan zich uiteindelijk een kernoorlog ontwikkelen, maar ik geloof niet dat dit het uitgangspunt kan zijn van waaruit welke staatsman dan ook bewust zou handelen omdat dit ook de zelfvernietiging van zijn eigen volk met zich zou brengen. Ik wilde dit onderscheid even maken, want het was mij niet helemaal duidelijk, of Overste Van der Pol dit verschil in mijn betoog heeft ontdekt.

Ik heb op een gegeven moment gezegd: er zijn natuurlijk verschillende soorten conflicten; er is een heel spectrum van conflicten. Dit kan beginnen bij een gewoon binnenlands politiek conflict, zoals bij voorbeeld het rassenconflict in de Verenigde Staten. Als zich dat nog ernstiger zou ontwikkelen dan zal op een gegeven moment ongetwijfeld de gewapende macht moeten ingrijpen, politieel of anderzins. Ik ben het er dus mee eens, dat in een dergelijk geval het gebruik van gewapend geweld een voortzetting van de politiek is; daar kunnen we niet onderuit. Hetzelfde zal zich voordoen met grotere politieke acties. Ook daar hebben we een heel veld van mogelijkheden: we hoeven nog niet dadelijk aan Indonesië te denken, ook Algerije, Cyprus, Vietnam zijn voorbeelden van dergelijke gevallen. Ik geloof ook wel degelijk dat deze soort conflicten zich nog zullen voordoen en dat ook daar weer gewapend geweld gebruikt zal worden tot voortzetting van bepaalde politieke doeleinden.

Als ik dat nog iets verder ontwikkel dan kom ik toe aan een beperkte oorlog,

op conventioneel gebied. Dat is iets anders dan die politionele acties, omdat in dit geval er een duidelijke frontlijn bestaat. Bij een politionele actie met guerrilla-gevechten weet men nooit waar men de vijand treft. Bij een beperkte oorlog, op conventioneel gebied, is een duidelijke frontlijn aangegeven. Daar zouden we als voorbeelden van kunnen noemen wat er op het ogenblik in Ymen is gebeurd, of wat er kortgeleden tussen China en India heeft plaats gevonden. Ook daar kan ik mij voorstellen dat de mogelijkheid blijft bestaan, dat de stelling van Clausewitz opgaat.

Maar wanneer die conventionele oorlogen een grotere omvang krijgen, zó groot dat het aangevallen land eigenlijk betrokken raakt in een algemene oorlog en dat er ook grote machten bij betrokken worden, dan bestaat natuurlijk altijd het gevaar voor escalatie. Laten we denken aan wat er in Korea gebeurd is. Er zijn ogenblikken in de Korea-oorlog in 1951 geweest, dat er kansen hebben bestaan dat atoomwapens zouden worden gebruikt. Ik herinner me nog levendig dat in die tijd, toen ik minister van Buitenlandse Zaken hier was, wij met Engeland samen geprobeerd hebben de Amerikanen te overtuigen dat het onjuist was om op dat moment atoomwapens te gebruiken, waar men toentertijd voor voelde. Een dergelijk conflict zie ik als mogelijk, maar het gevaar van escalatie gaat al zover dat er eigenlijk weinig kans op is. Want, wanneer het verder zou gaan, wanneer het de vorm zou krijgen van — laat ik zeggen — een derde wereldoorlog, dan is de escalatie zo zeker, dat er onmiddellijk een volledige atoomoorlog op zou volgen en dat kan van geen land meer gelden als de voortzetting van de buitenlandse politiek.

Ik zou me nog kunnen voorstellen dat een beperkt gebruik van atoomwapens denkbaar is als buitenlandse politiek, om het als laatste middel te gebruiken, om de tegenpartij duidelijk te maken: „Gaat gij nu nog verder dan ge al gegaan zijt, dan breekt de hele zaak los en dan gaat Uw land er ook helemaal aan.” Wanneer ik hier vanuit ga, dan is het dus duidelijk dat ik een algemene kernoorlog op het ogenblik als uitgesloten beschouw.

Overste Van der Pol:

Ik wilde nog iets naar voren brengen. De kern van mijn vraag was eigenlijk niet het gevaar van escalatie, maar de mogelijkheid van „accidental war”.

Mr. Stikker:

Ja. Ik wilde dit punt eerst nog even duidelijk uitleggen omdat U uitging van de stelling — alsof het ook mijn stelling was — dat nog altijd de opvatting van het postulaat van Clausewitz onwankelbaar was. In bepaalde vormen beschouw ik dit dus *niet* meer van toepassing.

U heeft mij dan de vraag gesteld over het risico van de drukknop en van de beslissing die enkele mensen in korte tijd nemen kunnen. Hoe dat in Rusland werkt weet ik niet; wel kan ik U zeggen hoe wij in het Westen deze zaak zien. In het Westen hebben we een tijd geleden, ik geloof in de ministeriële bijeenkomst in Athene, bepaalde richtlijnen aangenomen waarin is overeengekomen dat, als de tijd het ook maar enigermate toelaat, er altijd overleg zal plaatsvinden over het gebruik van de Bom, waar ook in de wereld. Er is natuurlijk het vraagstuk van de tijd: komt er ineens een algemene aanval met kernwapens, dan zal men onmiddellijk op die knop moeten drukken.

Maar in zo'n geval zal ook iedereen het erover eens zijn dat er tot represailles moet worden overgegaan. Maar zolang tijd aanwezig is, zal er altijd overleg in NAVO-verband plaatsvinden.

In de enkele gevallen dat er kans was op escalatie — ik denk aan Cuba — zou, als de NAVO had willen zeggen: „President Kennedy, U gaat op het ogenblik op de verkeerde weg”, hiertoe nog tijd zijn geweest. De NAVO-raad heeft ervan geweten. Ik ben er persoonlijk van overtuigd, dat de wijze waarop President Kennedy dit probleem tot een oplossing heeft gebracht een voortreffelijke wijze geweest is, omdat hij aan de tegenspeler de mogelijkheid gegeven heeft zich terug te trekken zonder dat hijzelf onmiddellijk de ernstigste wapens heeft gebruikt. In het Westen bestaat de kans dus niet dat enkele mensen zó maar op de knop kunnen drukken. Een heel andere vraag is natuurlijk of niet door een bepaalde technische fout er iets kan gebeuren, bij voorbeeld door een gebrek in een radarsysteem, of doordat iemand een wapen loslaat dat hij niet had moeten loslaten. Althans in het Westen is de kans daarvoor niet groot en ik ben het dus helemaal met U eens dat als er een dergelijk ongeluk zou gebeuren, wat dus niet bedoeld is om een oorlog te ontkenen, dat dan juist die „hot line” waar U over sprak van de grootste betekenis is. Het feit dat deze „hot line”, met aan de ene kant Chroëstsjow en aan de andere kant Kennedy, gebruikt kan worden om een uiteindelijke catastrofe, op het laatste moment nog, te voorkomen door duidelijk te maken wat de bedoelingen zijn, ofwel om een laatste waarschuwing te geven, dat feit is naar mijn mening van grote betekenis. Men zoekt nog altijd naar andere methodes en maatregelen om die „accidental wars” uit te sluiten. Maar dit kan ik hier niet allemaal duidelijk maken — er zijn sommige dingen waarvan ik weet dat zij in voorbereiding zijn. Laat het genoeg zijn als ik U vertel dat men nog altijd verder zoekt in deze richting. Want een „accidental war” is natuurlijk het domste wat er zou kunnen gebeuren.

Ik kom nu tot wat de heer Anijs mij gevraagd heeft. In de eerste plaats is de NAVO een organisatie van vaderlanden? Ik zou dat niet zo willen uitdrukken, het is geen organisatie van vaderlanden. Ik zou het willen noemen een organisatie van soevereine staten, die gelijkgerechtigd zijn, waarin ieder zijn eigen stem heeft en waar in de NAVO-raad, het hoogste lichaam, geen overeenstemming bereikt kan worden tenzij iedereen het met elkaar eens is. Dit maakt het leven van iemand die die vergaderingen moet voorzitten, bepaald niet gemakkelijker, maar tot dusverre zijn we er nog altijd in geslaagd die overeenstemming op de een of andere manier te bereiken.

Misschien mag ik hier even aanhaken aan *de vraag die ook door de heer Seret gesteld is*, om iets te zeggen over de West—West verhoudingen. Want juist het feit dat er ook in de West—West verhoudingen verschillen van inzichten bestaan is een probleem, dat bij ons in de NAVO-raad tot uiting komt. Er zijn ongetwijfeld verschillen. Maar laat ik het zó stellen: waar de Raad een orgaan is waar ieder lid gelijkgerechtigd is en ieder zijn stem heeft, is dit niet helemaal het geval in de militaire organisatie. Het uitvoerend orgaan van het Militair Comité, de Standing Group — het voorbereidend orgaan, zou ik ook kunnen zeggen van de werkzaamheden van het Militair Comité — die Standing Group is in handen van drie landen. Eén van de moeilijkheden die ik soms heb ondervonden in de NAVO-Raad is, dat ik dikwijls behoefte heb aan een zuiver militair advies (en de heer Zielstra weet dit ongetwijfeld

uit de tijd dat hij daar ook in die wereld heeft meegeleefd). Dit zuiver militair advies is echter niet verkrijgbaar. De Standing Group is niet een groep van mensen die alleen uit militaire overwegingen hun mededelingen doen, de Standing Group werkt op politieke instructies. Dit is op zichzelf een uitermate gevaarlijk systeem; men begint zich nu te ontwikkelen naar een zekere mate van internationalisatie, maar die internationalisatie is nog maar zeer beperkt. Wanneer ik dus zoëven zei: de NAVO is een organisatie van soevereine staten, dan is dat niet helemaal het geval in de militaire sector. Maar het is ongetwijfeld wél het geval in de politieke sector.

Wat nu die tegenstellingen West—West betreft: het is helemaal geen geheim dat er tegenstellingen bestaan. We kunnen daarvan verschillende voorbeelden aanhalen. Als we het hebben in deze tijd over de „detente”, dan zijn er verschillende landen die in hun beoordeling meer gewicht toekennen aan de voordelen die daarbij misschien te behalen zijn, dan aan de risico's die men loopt. Maar er zijn anderen die dit volkomen anders zien. De verschillende belangen moeten we dan tegen elkaar afwegen. Er zijn enkele die altijd maar keihard op hun standpunt blijven staan. Ditzelfde doet zich ook voor op het militair terrein: daar zijn bij voorbeeld landen, die absoluut vasthouden aan de theorie van de strategie van de „tripwire”; dat is ook tegenwoordig een hoogst actueel vraagstuk. Maar er zijn andere landen die daar tegen zijn.

Ik wil op die tegenstellingen niet te precies ingaan, want U moet mij zien als een figuur die vijftien bazen heeft en bij voorkeur heb ik geen ruzie met één van die vijftien bazen, — ofschoon aan de andere kant, als ik wat zeg, dan heb ik altijd de kans dat er althans één het met mij eens is! Wanneer ik mij dus hierin niet te veel verdiep en toespits op wat bepaalde landen als standpunt zouden gaan innemen, dan wil dat niet zeggen dat ik niet erken dat er tegenstellingen in de West—West verhoudingen bestaan. Men kan zelfs spreken van twee scholen die zich aan het ontwikkelen zijn in de NAVO. De ene school, die zo vasthoudt aan de absolute noodzaak van de eigen verantwoordelijkheid voor alle beslissingen op militair en politiek terrein, dat zij zich niet wenst te onderwerpen aan enige beslissing waaraan ze gebonden zijn door mee te werken in een algemeen systeem. De andere school, die er van overtuigd is dat integratie een absolute eis is. Die eis bestaat absoluut voor de kleinere landen, want er is geen nationale zelfverdediging voor de kleinere landen mogelijk. Maar ook voor een land als Duitsland, gebonden aan de verdragen zoals die destijds gemaakt zijn, is de integratie absoluut aangewezen — en dit geldt ook voor die landen die troepen aanwezig hebben in Duitsland. Dit is, zoals ik het laatst op de bijeenkomst van de NAVO-Parlementariërs heb uitgedrukt: „the Golden Rule”.

Nu is het zeker dat tussen deze twee scholen tegenstellingen bestaan en dat die soms in botsing met elkaar komen. Mijn standpunt is tot dusverre altijd geweest: als die opvattingen zó diep geworteld zijn en als zij buitendien zijn vastgelegd in de grondwetten van die landen die deze opvattingen verdedigen — en iedere regering heeft toch de plicht om die grondwet te handhaven en uit te voeren — ja, dan kunnen wij toch moeilijk zeggen: begin nu maar eerst eens je grondwet te veranderen! Zoiets heeft natuurlijk geen schijn van kans en dat moeten we ook niet doen. Wij moeten daarom proberen te bewerkstelligen dat bij de landen, die geloven in die uitsluitende verantwoordelijkheid van zichzelf — die doordrongen zijn van een veel sterker natio-

nalisme dan de anderen, die op integratie zijn aangewezen — dat bij die landen een begrip gaat leven van, zoals ik het wel eens in het Engels heb uitgedrukt, „mutual respect and mutual forbearance”. Dit klinkt erg vaag, maar het houdt o.a. in dat men ophoudt met elkaar zo scherp te bekritisieren. Ik kritiseer nooit een speciaal land, ik tracht ze naar elkaar toe te brengen. Dan moeten we zien hoe die landen die hun standpunt wensen te handhaven, zich ontwikkelen zoals zij dat menen en we laten diegenen, die geïntegreerd willen werken, die integratie verder brengen. Bij die integratie en ontwikkeling van die verschillende landen zal er dan op een gegeven moment een punt komen waar de beide stromingen gecoördineerd moeten worden. Het zijn misschien nog vage gedachten, maar ik hoop dat in deze richting een oplossing gevonden kan worden. Tot nu toe ben ik er nog altijd in geslaagd om in die NAVO-Raad, met welke omzichtigheid dat dan ook dikwijls gepaard ging, de eenheid te handhaven.

Mijnbeer Seret heeft nog gesproken over nationale organisaties in public relations. Dit is voor ons altijd een uitermate moeilijk probleem. Wij trachten zoveel mogelijk publiciteit te geven aan wat de NAVO eigenlijk nastreeft — wat het doel is van de NAVO, wat ons werk is — zodat het publiek in het algemeen dat beter leert beoordelen. Wanneer U nagaat het aantal spreekbeurten dat ik moet houden — ik geloof dat ik in de laatste vier weken zeker wel 15 of 20 maal ergens het woord heb mogen voeren — dan neemt dat toch niet weg dat, wanneer het over de voorlichting gaat, verschillende landen zeggen: „ja, gij kent toch vanuit Uw centrale punt niet zo goed als wij de behoefte die in ons land aan voorlichting bestaat, of de richting waarin die voorlichting gegeven moet worden. Wij staan er dus op dat wij dat meer persoonlijk aan ons houden en wij kunnen het niet accepteren, dat daar vanuit een centraal punt plotseling een zwerm van mensen uitgaat als voorlichters.” In zekere zin betreur ik dit en elke keer als een bepaald land vraagt: kunt U ons helpen? probeer ik de staf, die met dit onderdeel belast is, zoveel mogelijk stuwkracht te geven.

Ik zou nog even terug willen komen, want ik meen mij te herinneren dat ik *bepaalde vragen van de heer Anijs* niet heb beantwoord. Ik moet U ook zeggen, dat ik het moeilijk vind daarop te antwoorden want ik kan mij in mijn functie niet uitlaten over de politiek van specifieke landen; dat ligt niet op mijn weg. Welke vragen mij ooit gesteld worden — of ik in het ene of het andere land ben, of ik tot de pers spreek of op vergaderingen — ik kan me nooit begeven in kwesties die de nationale politiek aangaan. Het spijt me dus, maar ik kan op Uw vraag geen antwoord geven. (Applaus).

De Voorzitter:

Meneer Stikker, op mij rust het voorrecht deze avond met een kort woord te mogen besluiten. U bent in Uw inleiding begonnen met te zeggen dat U een beetje huiverig was in een gezelschap van militaire beroepsstrategen een filosofie over de oorlogvoering te houden. Ik meen dat uit de filosofische beschouwing, die U ons heeft voorgelegd, toch duidelijk tot uiting is gekomen hoezeer U zich in de betreffende stof heeft ingewerkt en verdiept, zodat U ons op verschillende punten met grote stukken slaat. Ik geloof dat wij ons ook zeer gelukkig kunnen prijzen dat het voorzitterschap van de Atlantische

Raad niet alleen in dergelijke bekwame handen rust, maar ook dat dit een Nederlander mag zijn.

Het grootste gedeelte van Uw betoog kan ik volkomen onderschrijven en ik wil daar dus niet veel tijd meer aan besteden, maar ik ben daarnaast zeer kritisch van nature, zodat er enige punten zijn waar ik nog wel een opmerking over wil maken.

U heeft zeer terecht gesteld, dat de politicus en de militair gezamenlijk moesten optreden, zich in elkaar zouden moeten verdiepen; ik ben dit volkomen met U eens. Maar ik meen dat dit niet alleen iets is van de laatste tijd, maar dat dat eigenlijk altijd al zo is geweest en dat dit voortvloeit uit de stelling van Clausewitz: dat de oorlog een voortzetting is van de politiek met andere middelen. Wij hebben daar in ons land altijd in gefaald; bij ons heeft men het wel altijd politiek bekeken, maar nooit militair, de militair is er nooit aan te pas gekomen. En eerst na de tweede wereldoorlog wordt er ook op politiek gebied wel geluisterd naar militaire overwegingen die toch in deze politiek zouden kunnen en moeten passen.

Zeer getroffen was ik door Uw volkomen militair standpunt, dat je op de hoogte moet zijn van wat de vijand, je tegenstander, niet alleen wil, maar ook wat hij kan doen. Dat is ons reeds van onze jeugd af ingeprint en ik geloof dat het ook een juist uitgangspunt is, het enige uitgangspunt waarop bepaalde maatregelen kunnen worden gebaseerd. Nu is door het nucleaire evenwicht (ik vraag me af of het een evenwicht is, want ik vlei me nog altijd met de hoop dat het Westen op dit gebied nog over een bepaalde meerderheid beschikt) de toestand zo, dat door de grote vernietiging die aan weerszijden kan worden teweeggebracht, de nucleaire middelen eigenlijk als oorlogsmiddel zijn uitgeschakeld. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat we ze daardoor meteen aan de kant kunnen gooien, want daarmee zouden we het evenwicht verbreken. We hebben meer van deze middelen; we hebben ze zelfs wel eens toegepast. Ik wijs op de chemische oorlogvoering, de bacteriologische oorlogvoering; men houdt dit wel bij, toch zijn ze niet gebruikt. In de laatste wereldoorlog heeft men van de chemische oorlogvoering geen gebruik gemaakt, omdat men wist dat het door de tegenpartij op dezelfde wijze zou worden beantwoord.

Dat de kloof tussen Rusland en China in onze generatie nog geen rol zal spelen, ben ik heilig van overtuigd. Wellicht dat op den duur deze kloof misschien nog breder zal worden, zodat Rusland gedwongen zal worden zich meer naar het Westen te wenden. Ik meen echter dat de mensen die daar nu al verwachtingen van koesteren volkomen bedrogen zullen uitkomen. De ontspanning, en ik kan alleen maar onderschrijven wat U hiervan heeft gezegd, die wij op het ogenblik beleven is alleen een kwestie van tactiek, omdat men gedwongen is op dit moment met het Westen tot een zekere overeenkomst te komen, om de twist met de andere buur niet te ver te laten aangroeien.

Nu is er een bepaald punt waar ik een beetje mee verschil en daar zit ik mee in. Ik bedoel nl. dit: het Westen is bij zijn strategie ervan uitgegaan, eigenlijk reeds bij de oprichting van de NAVO, van zijn grote nucleaire overmacht, misschien zelfs wel het monopolie, dat zij toen hadden, waardoor dus een soort strategische vergelding als nummer één op het programma stond. Daaruit heeft zich „de schrikdraad-theorie” ontwikkeld. De conventionele krachten die wij hadden, dus de schildkrachten, zouden alleen maar dienen

om deze nucleaire vergelding in werking te kunnen brengen. Langzamerhand is men hier geleidelijk aan, U heeft dat terecht geschetst, min of meer afgeraakt, men is gekomen tot een escalation, men zegt: kijk elke bedreiging, elke overval moet worden gekeerd met de daartoe geëigende middelen. Dat is de reden waarom de Amerikanen hebben aangedrongen dat Europa zijn conventionele krachten zou versterken, daarmee een atoomdrempel zou vormen, opdat een nucleair conflict zover mogelijk kon worden verschoven of uitgesteld. Nu zien we aan de Russische kant het omgekeerde. In de Stalinistische tijd was het min of meer verboden de waarde van nucleaire middelen maar in het geding te brengen. Stalin hield het volkomen op de conventionele strijdkrachten, die bij de Russen een grote omvang hadden en nog hebben; eerst na zijn dood is men overstap gegaan. Nu is het typische dat, terwijl het Westen van de nucleaire strategie overging naar het meer waarde hechten aan conventionele krachten, wij bij de Russen het tegenovergestelde zien. Het zijn dus twee strategieën die elkaar niet meer helemaal dekken en ik geloof dat daar de grote moeilijkheid op het ogenblik voor het Westen in zit. Het Westen moet niet alleen rekening houden met hetgeen de vijand kan doen, maar ook wat hij wil gaan doen en dat zullen we dan toch wel bij het bepalen van onze nieuwe strategie vooral in het oog moeten blijven houden. Het typische is wel, dat terwijl de Amerikaanse visie uitging naar het meer waarde hechten aan conventionele strijdkrachten, het Cuba-conflict eigenlijk is opgelost door de nucleaire dreiging. Want Kennedy heeft gesteld dat elk projectiel, waar vandaan ook, op de Verenigde Staten afgeschoten, zal worden beschouwd als een rechtstreekse aanval van de Sovjet-Unie. Met andere woorden, hij heeft met de nucleaire dreiging de andere partij gedwongen zich terug te trekken, volkomen in strijd met de strategische gedachtengang die zich in Amerika langzamerhand aan het ontwikkelen was.

Dan de kwestie of een beperkt atoomgebruik mogelijk kan zijn. Het zal misschien wel noodzakelijk wezen, want het is een ieder toch bekend, dat zelfs het minimum aan schildstrijdkrachten nog niet is bereikt en dat dit minimum indertijd door de militaire bevelhebbers is aanvaard, onder de voorwaarde dat zij op tactische atoomsteun konden rekenen; met andere woorden dat in een conflict van enige omvang de nucleaire middelen tactisch zouden moeten worden gebruikt. Daar zit het grote gevaar in dat zij een inleiding vormen voor een volledig nucleair conflict, want wij zijn het niet, die op een gegeven moment bepalen of dit gebruik tactisch of strategisch is, maar het is de tegenpartij die aanvoert dat het niet tactisch maar strategisch is gebruikt en daardoor zich de voorwaarde schept tot strategisch gebruik te kunnen overgaan. Ik meen, dat dus de NAVO-strategie inderdaad rekening moet houden, niet alleen met een soepele verdediging, strijdprogramma en de beschikbare middelen, maar vooral ook met wat aan de andere kant van het ijzeren gordijn wordt gedacht en hoe men daar op het moment de mogelijkheden ziet.

Dat de kosten belangrijk oplopen en dat nieuwe strijdmiddelen natuurlijk iedere keer weer duurder zijn dan degenen die in gebruik zijn is logisch, maar toch ben ik huiverig voor een quantitative vermindering. Want de kwaliteitsverbetering, waar we mee bezig zijn, is noodzakelijk; het is echter niet zo, dat we daardoor de kwantiteit zouden kunnen verminderen. De andere partij is ook aan die kwalitatieve verbetering bezig en wij hebben dus die

kwalitatieve verbetering nodig om niet achter te geraken bij zijn vooruitgang. Uit dien hoofde geloof ik dat een kwantitatieve vermindering tot gevaarlijke consequenties zou kunnen leiden en ben ik bang dat op den duur een dergelijke vermindering weer zou gaan leiden tot een terugkeer, een gedwongen terugkeer, tot „de schrikdraad-theorie”, die we zo kort geleden hebben verworpen.

Dit waren in het algemeen de opmerkingen die ik nog aan Uw zeer boeiende uiteenzetting zou willen toevoegen.

Ik wil dan graag nog mijn dank uitspreken aan de rijksgebouwendienst, voor de beschikbaarstelling en inrichting van deze lokaliteit. Vervolgens aan de leerlingen van de hogere krijgsschool, die het bestuur vanavond hebben bijgestaan. Ten slotte onze grote dank aan de inleider van hedenavond. U heeft gemerkt aan het applaus hoezeer Uw voordracht door de gehele vergadering is gewaardeerd en ik geloof dat daarover nog door tallozen vele gedachten zullen worden gewijd; en hiermede sluit ik deze geslaagde bijeenkomst. (Applaus).

STELLINGEN

1. Ongeacht de momentele onenigheid tussen Rusland en China blijft het fundamentele doel van het communisme ongewijzigd: de overheersing van de gehele wereld.
2. De militaire leiding in de Sovjet-Republiek heeft thans de beslissende rol ingezien, welke de moderne wapens kunnen spelen in het bevorderen van de communistische zaak.
3. Het bewust gebruik van nucleair geweld voor het bereiken van politieke doeleinden is niet langer rationeel, en dus onwaarschijnlijk, *zolang* de „balance of terror” in evenwicht blijft. Dit evenwicht kan verstoord worden, indien één der atoommachten een technologische voorsprong weet te verwerven, waardoor hij zijn doel zou kunnen bereiken, zonder een katastrofale vernietiging aan zijn kant te riskeren.
4. Zolang het communisme zijn agressieve aard behoudt, kan iedere nieuwe ontwikkeling op militair-technologisch gebied aan hun zijde de bestaande „balance of terror” verstoren, en daardoor de vrede in gevaar brengen.
5. De bewapeningswedloop is een steeds meer technologische wedstrijd geworden met (althans onzerzijds) als doel het heersend machtsevenwicht te handhaven en verstoring te voorkomen. Het is een wedstrijd om „kwantiteit”, in plaats van „kwaliteit”.
6. De toenemende kosten van de defensiebehoeften kunnen gecompenseerd worden door een kwantitatieve vermindering van wapens en strijdkrachten. Het minimum strijdkrachtenprogramma stelt aan een dergelijke vermindering echter een grens. Verdere kostencompensatie kan alleen worden bereikt door een volledige herziening van onze denkbeelden inzake tactiek en strategie.
7. De omstandigheid dat ieder conflict, van hoe beperkte omvang ook, kan leiden tot een interventie van landen die in het bezit zijn van atoomwapens, verhoogt onmiskenbaar het risico van elke gewapende interventie. In dit

opzicht werkt dus de „balance of terror" in de richting van het voorkomen van conflicten.

8. Clausewitz' postulaat, dat oorlog de voortzetting is der politiek met andere middelen, heeft zijn geldigheid in bepaalde gevallen behouden, ofschoon de wijzen waarop oorlogen gevoerd kunnen worden, veranderd zijn.
9. Algemene en volledige ontwapening is en blijft het doel van de gehele Westerse wereld. Bij het nastreven van dit doel moeten wij echter onvoorwaardelijk blijven vasthouden aan drie essentiële veiligheidsmaatregelen: controle, inspectie en verificatie, bij ieder der ontwapeningsfasen.

MEDEDELINGEN VAN HUISHOUDELIJKE AARD

BESTUUR

Ter vergadering op 18 december 1963 is afscheid genomen van Luitenant-Generaal A. L. van den Berge, die wegens vertrek naar het buitenland zijn functie van bestuurslid (onder-voorzitter) heeft moeten neerleggen. Als kandidaat voor de vervulling van de vacature heeft het bestuur gesteld: Luitenant-Generaal J. P. F. Agasi.

Het Bestuur van de Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap is thans als volgt samengesteld:

J. H. Couzy, Lt.-Generaal der Artillerie b.d., Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Voorzitter; *H. Dieters*, Lnt.-Kol. KLu.; *Jbr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet*, Commandeur; *C. Koster*, Kolonel Generale Staf, directeur H.K.S., Redacteur Orgaan en W.J.; *A. C. Lamers*, Majoor der Mariniers; *Mr. F. R. Mijnlief*, Directeur-Generaal voor Openbare Orde en Veiligheid; *J. W. Thijssen*, Gen.-Majoor KLu.; *W. F. ten Boske*, Lnt.-Kol. der Infanterie, Secretaris-Penningmeester, Sleedoorstraat 3, 's-Gravenhage, telefoon 322478.

NIEUWE LEDEN

's-Gravenhage: *H. Lief tinck*, Gen.-Maj. Marns. b.d. en *Mr. J. P. M. H. Merckelbach*, Res.-Lnt. KCT.

Arnhem: *W. W. v. d. Hoek*, Lnt.-Kol. der Art.

Doorn: *A-Kring Utrecht-c. Bescherming Bevolking*.

N.B. Bevorderingen komen niet automatisch ter kennis van het secretariaat. Van een nodige correctie van adres of daarin verkeerd vermelde rang geve men kennis aan de Secretaris-Penningmeester, Sleedoorstraat 3 te 's-Gravenhage, telefoon 322478.

Vergeet VOORAL niet ons een nieuw lid op te geven!

ADVERTENTIETARIEVEN

De prijzen voor advertenties, die jaarlijks in alle afleveringen van het ORGAAN en WETENSCHAPPELIJK JAARBERICHT worden afgedrukt, bedragen (ten minste zes publicaties, tussen november en juli):

voor 1/1 pag., zetspiegel	11x18½ cm	f 500,—
voor 1/2 pag., „	9x11 cm	f 260,—
voor 1/4 pag., „	4x11 cm	f 150,—

Voor afzonderlijke advertenties voor éénmaal in het W.J. of het ORGAAN zijn deze prijzen resp. f 125,—, f 75,— en f 45,—.

Opdrachten kunnen worden gezonden aan Drukkerij CEDO NULLI, Wagenstraat 37, 's-Gravenhage (Tel. 070—184466).

Procédé: boekdruk.

Autotypieraster 40.

Bij inzending van matrijzen worden geen stypekosten in rekening gebracht.